

národů od prvotné výroby ještě neodloučená, tak řemeslnická práce zákazková, tak konečně moderní osamostatnělá výroba zboží na hromadný odbyt a zejm. pro obchod (trh) zahraniční, mezinárodní.

§ 2. Druhy průmyslu.

Lze lišiti:

1. průmysl mechanický a chemický dle toho, změnil-li se zpracováním pouze forma (tvar), či sama podstata suroviny (na př. mechanické zpracování kovů, dřeva, kamene, hlíny, papíru, chemické zpracování řepy v cukr, sladu v pivo); některé živnosti náležejí k oběma kategoriím (na př. sklářství, pekařství);

2. průmysl zemědělský, je-li surovinami, jež zpracovává, úzce spojen s tuzemskou produkcí zemědělskou, j. mlynářství, lihovarství, pivovarství, cukrovarství, škrobařství, sušení čekanky a pod.), a nezemědělský.

3. Již Adam Smith rozlišuje průmysl ze surovin domácích, ježž zove přirozeným, či průmysl, který zpracovává suroviny dovezené a ježž zove plodem obchodu zahraničního;

4. průmysl pracující na místní odbyt či na vzdálený trh národní či mezinárodní, kteréžto rozlišení docházelo výrazu i v právní úpravě dotyčných živností;

5. průmysl vyrábějící polotovary a celotovary (konečné produkty);

6. průmysl hromadný, přepychový a umělecký.

Dle různého stupně, jehož dosahuje upotřebení práce a kapitálu při zpracování suroviny, aneb dle různé hodnoty, jaké se surovině zpracováním dostává, mluví se druhy o různé (pracovní či kapitálové) intenzitě výroby průmyslové. Velmi rozmanitých hledisk užívá statistika pro rozlišení různých kategorií výroby průmyslové.

§ 3. Vývoj průmyslové výroby.

1. Vznikání jednotlivých odvětví průmyslové výroby i forem, v jakých se provozuje, jest výsledkem postupující dělby práce, jíž se od uzavřeného hospodářství domácnostního odlučovaly jednotlivé druhy výroby průmyslové a stávaly se předmětem samostatné činnosti výdělkové, »živnostmi« v širším smyslu slova.

Průmyslová výroba, dlouho pouze v domácím okruhu provozovaná, je tak stará, jako lidské hospodaření vůbec, starší než rodina a starší než rolnictví, protože i nejprimitivnější rolnictví předpokládá nástroje (ke kypření půdy, tření zrn obilných a pod.), právě jako honba a rybolov předpokládá zbraně a lapadla; jakéhos oděvu, náradí a příbytku potřeboval člověk již v nejprvnějších dobách kulturního vývoje a s okupací i prvotnou výrobou bylo od počátku sloučeno i první hrubé zpracování vytěžené suroviny (lisování vína, sušení ovoce, tlučení másla, příprava sýra, tření lnu, osekávání dříví a pod.).

Pravděpodobně staly se s a m o s t a t n ý m p o v o l á n í m nejdříve ony průmyslové výroby, jejichž provozování bylo příliš těžké pro ženu, která původně obstarávala vedlejší (průmyslové) práce domácí (k historicky prvním řemeslníkům patří kováři, sedláři, zlatníci, kdežto na př. tkalcovství bylo až do 12. a 13. stol. provozováno téměř jen v domácnosti ženami a v cechovních pramenech českých vyskytuje se teprv pozdě; také jméno krejčířů a řezníků z téhož důvodu vyskytuje se teprve v 13. stol., ženskou prací bylo dlouho i pekařství).

Zpracovávány byly vůbec dříve látky z v í ř e c í než rostlinné a tylo dříve než nerostné.

Dříve bylo počato s ž i v n o s t m i, které lze provozovati v d r o b n é m, s malou dělbou práce a malým kapitálem při blízkém a rychlém odbytu.

Živnostenská (podnikatelská) výroba drahých p ř e p y c h o v ý c h tovarů se rozmohla dříve než průmysl, který pracuje pro potřebu mass. Protože t. zv. střední stav je u většiny samostatně se vyvinuvších národů mnohem mladší než stav pánů a nevolníků, zbývá průmyslu v tuzemsku pouze odbyť pro spotřebu lidí bohatých a vznešených. Z toho plyne, že přepychový průmysl bývá často jakýmsi průkopníkem hromadné všední výroby (hodinky, knihy, výroba nádob z drahokovů předchůdcem jejich produkce z kovů nedrahých), že primitivní národové jsou ještě dnes schopnější vytvořiti nečetné výtečné výrobky, než mnoho dobrých; že u národů klesajících, které pozbyly největší části svých průmyslů, udržely se nejdéle výroby přepychové.

Rozvoj průmyslu je ve vzájemné souvislosti i s o s o b n í s v o b o d o u. Kde převládá otroctví, t. j. tedy obmezení massy obyvatelstva na minimum lidského živobytí, není dostatečného podkladu pro nejdůležitější živnosti, t. j. ty, které pracují pro obyčejnou hromad-

nou konsumpci, a mohou prospívati jen průmysly přepychové a vývozní, s druhé strany jen osobní svoboda zjednává průmyslu pilné, dovedné a inteligentní dělnictvo, jakého pokročilý průmysl, zvl. strojový, potřebuje. Proto průmysl antický i orientální zná jen dva extrémy: jednak hrubou domácnostní nebo místní produkci pro nejprostší potřebu tuzemska, jednak drahocennou výrobu přepychovou (na př. koberce a šály kašmírské, čínské zboží porcelánové a lakové, řezbářské a vyšivačské, voňavky, řecké výrobky z drahokovů, hlíny, hedvábí).

Průmyslová výroba samostatná předpokládá jakési hustší zalidnění a zejm. městský život, pokročilejší kulturu a jemnější spotřebu, již nepostačují již vedlejší produkty vlastního hospodářství domácnostního.

Rozvoj průmyslu souvisí dále se zřízením agrárním. Krajinny velkostatkářské bývají průmyslově méně vyvinuty než kde převládá střední a drobný majetek rolnický, protože postrádají tak vydatné poptávky po běžných výrobcích průmyslových (sr. jižní Čechy, Pomořany a Meklenbursko, Poznaňsko), vázanost selského majetku donucovala selské syny, kteří nemohli býti dědici rodinné usedlosti nebo přiženili se do jiné, k zaměstnání průmyslovému.

II. Průmyslová výroba po živnostensku na odbyt provozovaná nepožívala zprvu vážnosti občanské, která přiznávána původně toliko práci zemědělské. V Thébách nesměl po zákonu nikdo zastávati úřad, kdo v posledním desetiletí provozoval výdělkové řemeslo, také Xenofon a Platon pohrdali výrobou průmyslovou.

Podle Platona »příroda nestvořila ani obuvníky ani kováře, tato zaměstnání snižují své příslušníky v bídné námezdné pracovníky, kteří již svým postavením z politických práv jsou vyloučeni«. Lidé svým zaměstnáním tělesně vysílení a duševně otupení nejsou schopni k vyšším úkonům lidským a občanským. Svobodný občan nesměl se proto vůbec zabývati řemeslem, protože tomu svěřen již dostatečný úkol péče o všeobecný řád státní. Nejhrubší práce měly se uložiti otrokům a cizincům.

Cicero prohlašuje za nejdůstojnější zaměstnání člověka i slechtice rolnictví, vedle něhož kladl ihned velkoobchod, kdežto všecken maloobchod, všeliké řemeslo i všechna námezdná práce jsou mu zaměstnání nízká a špinavá stejně jako živnost daňových výběřčů a lichvářů. V Římě byli řemeslníci po dlouhou dobu uznáváni jen v největší míře válečné za hodny služby vojenské.

Se vzrůstem demokratického nazírání šla často v zápětí i podpora činnosti průmyslové a naopak povznesení blahobytu a vážnosti řemesla bývalo příčinou uplatnění se demokracie; na př. v Řecku již starší tyranové (Periander, Peisistratos, Polykrates) silně podporovali průmysl, Solon zavedl žalobu pro zahálčivost; každý musil umět udati, čím se živí, a dáti děti učiti některé živnosti.

§ 4. Starší tvary průmyslové výroby (domácnostní výroba a řemeslo).

I. Prvotní výroba průmyslová, k níž potřebné suroviny byly původně opatřovány okupací darů přírodních a teprve později výrobou (zemědělstvím), dlouho se nestává samostatným výdělkovým povoláním. Nejprvnější formou průmyslové výroby jest »domácnostní výroba«, t. j. průmyslová produkce v domě, pro dům, ze surovin doma vytěžených, vykonávaná uvnitř uzavřeného hospodářství domácnostního, které všechny své potřeby vlastní svojí výrobou obstarává. Přírodní podmínky (podnebí, půda), rozhodující o surovinách, určují též druh průmyslové výroby i pracovní techniku, práce bývá rozdělena mezi příslušníky rodiny (rodu, záduhy) dle pohlaví, věku a sociálního postavení (svobodní, otroci, nevolníci), pomůckami a nástroji neobyčejně zdoluhavě se zdokonalujícími zhotovují se — s pracovní zručností druhdy obdivuhodně vypěstěnou — výrobky zvláštních tvarů, namnoze individuální umělecké snahy jevící, výrobní technika i svérázné tvary produktů přenášejí se s pokolení na pokolení (viz t. zv. »lidový průmysl« ještě i v naší době).

Mnohostranná dělba práce (specialisace) vyvinuje se zvláště ve starověkých hospodářstvích otročích a ve dvorských hospodářstvích středověkých, čímž dociluje se nejenom hojnějšího a rozmanitějšího úkoje potřeb, nýbrž i vypěstovává se technická zručnost a připravuje se tvorba samostatných povolání průmyslových.

II. Tato domácnostní výroba (dle Bücherova označení Hauswerk) nezůstává vždy ryzí produkční úkonnou, nýbrž kde se při roztráštěnosti majetku pozemkového následkem poměrného vzrůstu populace úživa rodiny vlastní výrobou domácí stala nesnadnou nebo kde pro jisté výrobní odvětví byly zvlášť výhodné výrobní podmínky (výborné suroviny, vypěstěná zvláštní dovednost a záliba), vyrábí se nad spotřebu domácí a pro přebytek hledají příslušníci rodiny odbyt p o t u l m o nebo n a t r h u (domácí plátno, rohožky, dřevěné